

Tussen Rijn en Lek 1986 2 : tijdschrift voor de geschiedenis van het gebied tussen Kromme Rijn en Lek

<https://hdl.handle.net/1874/9618>

78 oct 6965

**TUSSEN RIJN EN LEK
TIJDSCHRIFT VOOR DE GESCHIEDENIS VAN HET
GEBIED TUSSEN KROMME RIJN EN LEK**

20e jaargang

nummer 2

juni 1986

Inhoud van dit nummer:

- M.S.F. Kemp: VINKENBURG EN HET BURGJE (1)
De vroegste geschiedenis van twee hofsteden in Odijk
- I. van der Wiele
en H. Reinders: DE KORENMOLEN TE WERKHOVEN
- F.H. Landzaat: 850⁺ JAAR VONDSTEN IN SCHALKWIJK
- Oproep: SCHALKWIJK 850⁺

redactie-commissie

R. Butterman, Houten; L.M.J. de Keyzer, Houten; G. de Nie, Schalkwijk;
H. Reinders, Bunnik; O.J. Wttewaall, 't Goy; A. Graafhuis, Utrecht
(erelid).

Eindredactie en redactie-adres

mevr. G. de Nie, Molenpad 3, 3998 KE Schalkwijk, tel. 03409-1580

Secretariaat van de Historische Kring 'Tussen Rijn en Lek'

mevr. T. Springer-Stam, Platolaan 10, Zeist, tel. 03404-20627.

Lidmaatschap van de vereniging, tevens abbonement op dit tijdschrift:
f 25,- per jaar (studenten en scholieren: f 12,50), over te maken op
rekeningnr. 32.98.07.498. t.n.v. de Historische Kring 'Tussen Rijn en
Lek', Rabobank Houten (postrekening van de bank: 214585).

VINKENBURG EN HET BURGJE
=====

De vroegste geschiedenis van twee hofsteden in Odijk

1. Inleiding en probleemstelling

De verschijning van het monumentale werk van de hand van Dr. C. Dekker: "Het Krommerijng gebied in de middeleeuwen" (1) was reeds eerder aanleiding tot enkele opmerkingen en vragen aan de hand van minutieus detailonderzoek (2). In een kort naschrift bij deze vragen merkt Dr. Dekker op dat de historische onderzoeker, die zich tot taak stelt een algemene studie te schrijven van een redelijk groot gebied, een keuze moet maken. Teveel aandacht voor details bergt het gevaar in zich dat 'grote lijnen' niet of slechts moeizaam zichtbaar worden. Omgekeerd kan bij diepergaand onderzoek de conclusie soms anders luiden dan oppervlakkig leek en dit geldt vooral bij localiseringskwesities waar 'retrospectief gewerkt dient te worden' (3). Zo'n localiseringskwesitie vormt het onderwerp van ons onderzoek: de locatie van de hofstede Vinkenburg in Odijk, door Dr. Dekker in zijn boek geïdentificeerd met het huis van Willem van Odijk (vermeld in 1288) alsmede met de nog bestaande boerderij het Burgje, gelegen aan de Vlowijkerwetering (afb. 1). Ik hoop in mijn bijdrage duidelijk te maken dat het dertiende-eeuwse huis van Willem van Odijk inderdaad gezocht moet worden op de plaats waar thans het Burgje gelegen is, maar dat vereenzelviging van deze 'burg' met de hofstede Vinkenburg onjuist is. Tevens wordt antwoord gegeven op de vraag waar dit Vinkenburg dan wèl moet hebben gelegen. Zo is het geworden een verslag van retrospectief onderzoek in het Krommerijng gebied, een bezigheid waartoe vooral het werk van Dr. Dekker zelf mee inspireerde!

Aan het slot van de bespreking van Odijk als één van de domeinen van de Abdij van Deutz, wijst Dekker op het intrigerende van de naam Vinkenburg op de plaats waar hoogstwaarschijnlijk het zwaartepunt gezocht moet worden van het 'Deutzbezit' (4). Met elkaar in verband worden gebracht de vroege vermelding van het huis van Willem van Odijk in 1288 -welk huis dan omringd is door de landerijen toebehorend aan het kapittel van Sint Marie- en de nog bestaande hofstede het Burgje, waar tot op de huidige dag sporen van een vroegere gracht herkenbaar zijn.

Het Burgje zou zijn naam ontleenen aan de Vinkenburg, voor het eerst vermeld in 1473, welke burg temidden van andere middeleeuwse steenhui-

afb. 1. Foto van het Burgje anno 1968, met mevr. J.F.M. Mocking-Benschop en hun zoons Herman en Pieter. Welwillend ter beschikking gesteld door de huidige bewoners de heer en mevr. Mocking-Benschop.

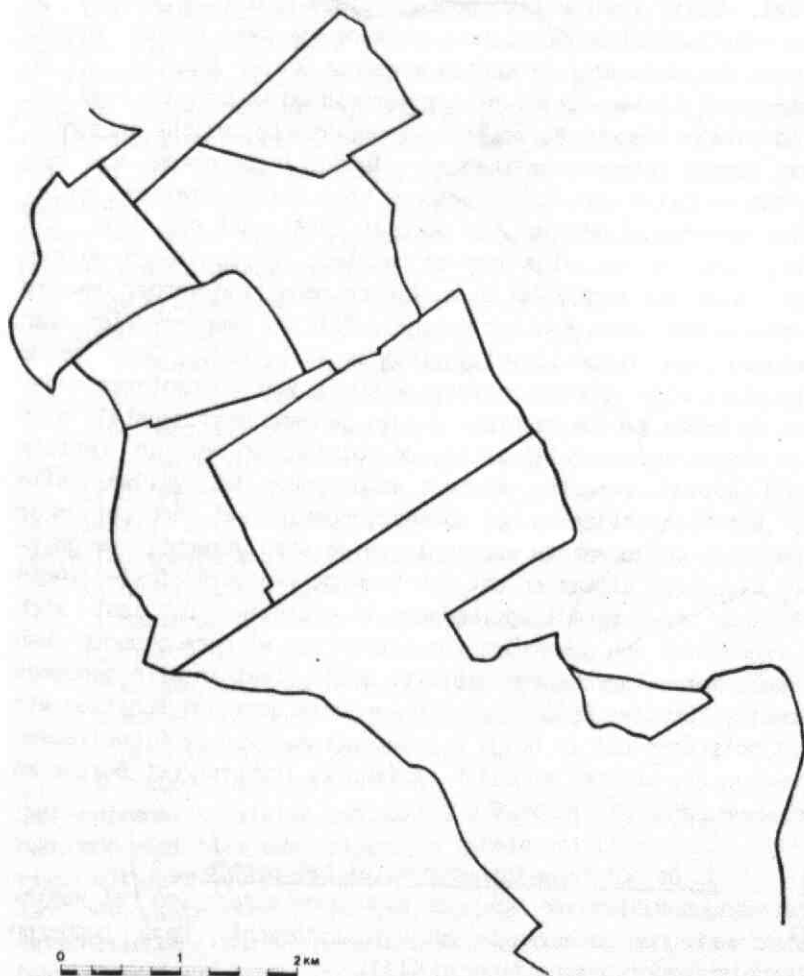
bezit van het kapittel van Sint Marie het oude huis van Willem van Odijk zijn. Aan de andere zijde van de Vinkenburgsteeg blijkt een tiendblok te liggen geheten Valkenburgtiend, kennelijke verbastering van Vinkenburgtiend. Dit alles lijkt heel aannemelijk en is op deze wijze dan ook door Dekker in zijn boek in kaart gebracht (afb. 3): de ontginning 'Vinkenburg', begrensd door de Vinkenburgsteeg, aan de andere zijde waarvan gelegen is het vroegere huis van Willem van Odijk alias Vinkenburg alias het Burgje.

Toch zijn er enkele vragen. Allereerst is het vreemd dat de hofstede Vinkenburg niet ligt in het gebied dat als tiendeenheid de naam Valkenburgtiend (als verbastering van Vinkenburgtiend) draagt, maar ernaast. Voor de onderzoeker met genealogische invalshoek komt daar nog iets bij. Aan het begin van de zeventiende eeuw, als het proces van achternaamvorming in volle gang is, duiken er in Odijk opeens twee familienamen op: 'Verburg' en 'Van Vinkenburg'. Tenslotte komt in het oudste schepenregister van Odijk in 1586 de hofstede 'Terborch' voor (7), naar zou blijken de benaming van het huis van Willem van Odijk alias het Burgje. Als circa 1625 de nazaten van Bernt Huibertsz zich Van Vinkenburg gaan noemen betekent dit, dat deze naam nog geenszins in onbruik is geraakt, laat staan versleten tot Burgje of Terborgh: er moest welhaast sprake zijn van twee hofsteden! De vraag rees of beide families Verburg en Van Vinkenburg hun naam aan hofsteden hadden ontleend en vervolgens of deze hofsteden zouden kunnen worden getraceerd.

2. Belastingcoherien: houvast voor een methode

Bij onderzoek naar vroegere bewoners en bewoning in het Sticht kunnen bewaard gebleven registers, waarin werd bijgehouden wie bepaalde belastingen moest betalen, enorme diensten bewijzen zoals ook in ons geval zal blijken. Voor ons onderzoeksgebied betreft het heffingen op eigendom en gebruik van landerijen: uit de vijftiende eeuw zijn verschillende manualen van het Morgengeld bewaard gebleven welke onderling vergelijkbaar zijn (8). De verschillende percelen land worden achtereenvolgens vermeld volgens een bepaald patroon (men liep kennelijk een 'vaste' route) waarbij tegelijkertijd werd opgeschreven wie de eigenaar was en wie de gebruiker, soms onder vermelding van betaalde of nog uitstaande bedragen. Wij maakten gebruik van twee registers, een van ca 1434/6 en een van 1470: door beide met elkaar te vergelijken komen vele wijzigingen aan het licht in de eigendomsverhoudingen maar ook voor wat betreft de verpachtingen in deze periode. Voor de

224

afb. 3. De ontginningen onder Odijk en Werkhoven ten westen van de Kromme Rijn (afb. 34 uit 'Het Krommerijngebied in de middeleeuwen' van Dr. C. Dekker).

zestiende eeuw bezitten wij iets dergelijks in de register van Oud-schildgeld daterend uit 1536, zij het dat hier de opbouw anders is dan in de vijftiende eeuw (9). Ook hier worden vermeld eigenaren en gebruikers van alle percelen, maar nu gaat de wandeling niet van perceel naar perceel, maar van hofstede naar hofstede. Niet langer is de ligging van de landerijen bepalend, maar de bewerker van de grond. Alle percelen die door één persoon in eigendom worden bezeten of in gebruik gehouden, staan achter elkaar vermeld en kunnen dus heel wel een eind uit elkaar liggen! Zo krijgen we nauwkeurig inzicht in aantal en grootte van de bebouwde hofsteden, alsmede in de namen van hun bewoners. Dit register van 1536 (voor het hele Sticht bewaard gebleven) vormde de basis voor dat van 1600 en 1686 zodat ook hier bij vergelijking mutaties van eigenaren en pachters gesignaleerd kunnen worden (10). Voor het begin van de zestiende eeuw zijn verder bewaard gebleven enkele registers van het Huisgeld (11) en twee manualen van het Morgengeld van respectievelijk 1501 en 1511 (12). Deze beide laatste registers zijn voor ons onderzoek moeilijker te hanteren omdat hierin wel de namen van de pachters worden genoemd maar meestal niet die van de eigenaren, terwijl alleen de totalen van het in gebruik zijnde land worden vermeld. Wanneer we bedenken dat vrijwel alle gebruikers van landerijen in het Krommerijngedebied wel één of meer percelen pachtten van de grote kapittels in de stad Utrecht, de gasthuizen of kloosters aldaar en dat van sommige van deze instellingen een doorlopende reeks rekeningen bewaard is gebleven, dan laat zich raden hoe vruchtbaar een gekombineerde studie van al deze bronnen kan zijn! Wat deze belastingkohieren betreft: Odijk staat in alle genoemde series vermeld, behalve 1686. Op basis van deze gegevens schatten wij het aantal hofsteden dat in Odijk bij het uitgaan van de middeleeuwen werd bebouwd op 25; was het mogelijk er één als Terborch/het Burgje en één als Vinkenburg aan te wijzen?

3. De hofstede Terborch alias het Burgje

In 1288 ontvangen Willem van Odijk en zijn oudste zoon van het kapittel van Sint Marie hun goederen in Odijk in lijfpacht. Deze goederen worden als volgt nader gespecificeerd (13):

- 17 morgen rond het huis van Willem van Odijk
- 14 hond bij de brug
- 1 akker van 4 hond
- 21 morgen op Atteveld
- 41 morgen totaal.

De eerstvolgende oorkonde die bewaard is gebleven, dateert uit 1325 wanneer dezelfde goederen, vermeerderd met 2 morgen bij het huis van Johannes Utermeent, in lijfpacht worden gegeven aan Gijsbert van Roemst en diens zoon Nicolaas (14). Vervolgens is een oorkonde bekend uit 1367 waarbij Alard van de Doem en Werner Braam, burgers van Utrecht, dit land in pacht ontvangen (15). Gedurende vrijwel de gehele vijftiende eeuw zijn deze landerijen in gebruik bij leden van de familie van Vianen van Rijsenburg (die het ongetwijfeld weer onderverhuurd zullen hebben), waarna omstreeks 1487 het hele complex goederen van 42 morgen weer in afzonderlijke percelen wordt genoemd en verpacht. Dit blijkt uit de pachtregisters van het kapittel welke sedert het begin van de vijftiende eeuw werden bijgehouden (16). Zij leveren het volgende beeld op:

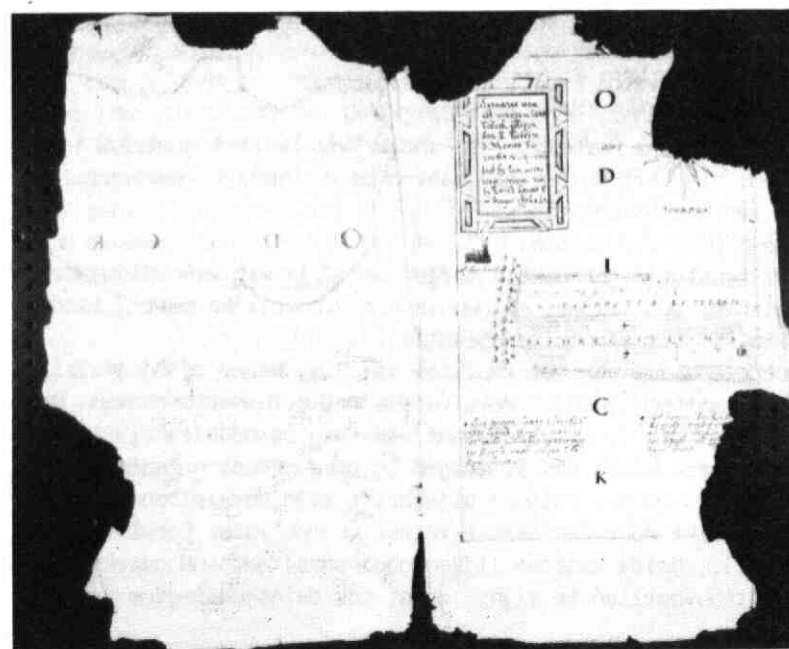
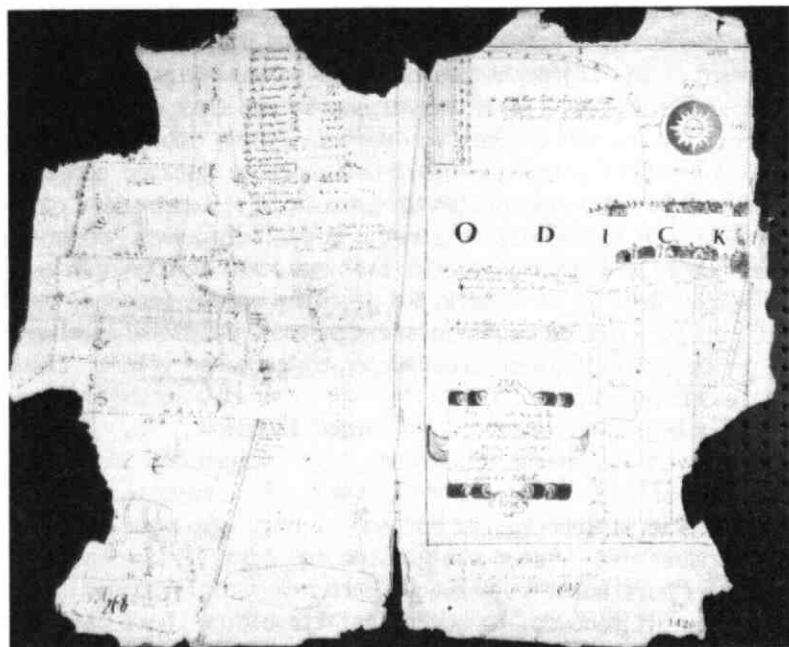
- 1410 Fya, weduwe Dirk Gijsbertsz, 42 morgen in Odijk
- 1420 Gijsbert van Vianen van Rijsenburg, 42 morgen die Gijsbert Scade Dirksz had, te Odijk.
- 1431 Gijsbert van Rijsenburg, 42 morgen
- 1462 heer Gijsbert van Vianen van Rijsenburg, idem
(Dirk van Dort wordt zijn zwager genoemd)
- 1478 Zweder van Rijsenburg, 42 morgen op Atteveld.

In 1487/8 worden dan de volgende losse percelen genoemd, alle met eenzelfde toevoeging: "zoals Zweder van Rijsenburg had":

- 14 hond: Dirk Willemsz
- 1 hoeve op Atteveld: Paulus Willemsz Bogaard
- 10 hond: Gosen Jansz, schout te Odijk
- 2 morgen: Deliana Herberts (ws. weduwe van Herbert Rumersz)
- 5 morgen: Gijsbert Herbertsz waarna pacht gelijk overgaat op Dirk van Rossum Splintersz
- 6 morgen: Dirk van Rossum.

Jan Hermansz tenslotte gebruikt 2 morgen die Gijsbert van Rijsenburg had; men ziet hier dus vrijwel de gehele oorspronkelijke partij landerijen uit 1288, in percelen uiteengevallen.

Van het goederenbezit van het kapittel van Sint Marie te Odijk zijn verschillende kaarten bekend. Behalve die welke in het boek van Dr. Dekker voorkomt en die de situatie laat zien van 24 hond land, is er ook een ongedateerde kaart van 11 morgen in twee percelen van resp. 5 en 6 morgen (afb. 4 en 5). Volgens bijschrift zijn deze 11 morgen land het laatst gebruikt door Jan Aartsz Vereem en 'nu' door Eerst Daamsz (een Van Schaik). Beide kaarten lijken door dezelfde hand getekend en van bijschriften voorzien te zijn, zodat ook de ongedateerde van ca

6 morgen van de Scholasterij van de DOM	br. Cornelis Adriaenz
6 morgen van het Convent Jeruzalem en Vrouwenklooster	br. Vereem
4 morgen van Dhr. van Rijsenburg	br. Jan Willemsz
3 morgen van Cornelis Adriaenz	br. Conelis Adriaenz zelf
4 morgen van Steven van Rumelaar, eigendom van een vicarie St. Jan	br. Jan Jansz Vereem

Aart van der Eem blijkt in 1536 in totaal 53 morgen land onder Odijk te gebruiken, waaronder de twee percelen van Sint Marie 'bij het huis van Willem van Odijk' en 20 morgen van de Jofr. van Driebergen. Deze laatst post moet de hofstede Terborch zijn welke in 1586 wordt gehypothekeerd: voor de belasting werd ook toen al naar beneden afgerond! Is er iets meer te vinden over de eigenaren van dit allodiale goed? Volgens Dr. Maris (21) wordt heer Vincent van Lokhorst in 1525 - onmondig zijnde - beleend met de helft van de tienden te Vuilkoop, na overlijden van Geertruid van Gent, weduwe van Jan van Driebergen. Blijkens leenacten van ditzelfde goed was Geertruid een dochter van Hendrik van Gent welke in 1457 werd beleend na dode van zijn vader Willem van Gent. Een dochter van Geertruid was: Cornelia van Driebergen die in 1548 weduwe heet van heer Geryt van Lokhorst, ridder (22), de ouders van Vincent van Lokhorst. Het verband tussen Hendrik van Gent die in 1487 bij de belending van 5 en 6 morgen van Sint Marie wordt genoemd en de heer van Lokhorst op de kaart van 1583, alsmede de hypotheekstelling van Terborch door Vincent van Lokhorst in 1586, is hiermede voldoende gelegd. De manualen van het Morgengeld betreffende Odijk completeren dit beeld en geven tevens inzicht in de gebruikers van de hofstede:

1434/6 (23) Willam van Gent	10 morgen,	br. Jan Gijsbertsz
Henrik van Luttikenhuis	12 morgen,	br. Jan Gijsbertsz
Kosterij van DOM	6 morgen,	br. Jan Gijsbertsz
(Jan Gijsbertsz gebruikt ook nog 3 morgen van Eerst van Hardenbroek en 8 morgen van de Vrouwe van Nijevelde)		
1470 (24) Hendrik van Gent	10 morgen,	br. Dirk Splintersz
Henrik van Luttikenhuis	12 morgen,	br. Dirk Splintersz
Kosterij van DOM	6 morgen,	br. Dirk Splintersz
Jan Gijsbertsz	3 morgen,	br. Dirk Splintersz
Henrik van Braams weduwe	8 morgen	br. Dirk Splintersz

Het land van het kapittel van Sint Marie is in de 15e-eeuwse

registers niet terug te vinden; waarschijnlijk is dit ondergebracht in het totaal van 121 morgen van Gijsbert van Rijsenburg waar beide delen mee beginnen. In het oudste deel staan geen gebruikers vermeld, maar in 1470 worden 9 pachters van de heer van Rijsenburg genoemd, waaronder Dirk Splintersz die 6 morgen gebruikt - wellicht één van de twee percelen van Sint Marie.

Vergelijking van de registers van 1501 en 1511 laat zien hoe Aart Vereem tussen deze beide jaren Dirk van Rossum Splintersz moet zijn opgevolgd als boer/pachter op Terborch (25):

1501 Dirk van Rossum, 4 hoeven 2 morgen, betaalt zelf 66 morgen
1511 Dirk van Rossum, 4 hoeven 2 morgen; 'zeyt Dirck dat hy bet. heeft 9 morgen en voer Aernt Vereem 53 morgen; rest Gheryt van Ryn 4 morgen.'

De hier genoemde 53 morgen laten zich gemakkelijk herkennen als het totaal dat Aart van der Eem in 1536 in gebruik heeft. Een vrijwel ononderbroken reeks eigenaren en gebruikers liet zich op deze wijze reconstrueren van begin 15e eeuw tot ca. 1600; toch heet de jongstbekende gebruiker Vereem en niet Verburg!

Het goed Terborch moet tussen 1586 en 1600 in andere handen zijn overgegaan, omdat in het register van Oudschildgeld over dat laatste jaar als eigenaar van de 20 morgen worden vermeld: de kinderen van de heer van Amelrode. Gebruiker is dan Jan Jansz Vereem, de zoon van Jan Aartsz Vereem welke we al tegenkwamen als pachter vóór 1583. Jan Jansz Vereem gebruikt in 1600 nog vier van de zeven percelen die zijn overgrootvader Aart van der Eem in 1536 bebouwde. Twee ervan zijn inmiddels in gebruik of bezit van Cornelis Adriaansz. Nu blijkt, alweer volgens het oudste schepenregister van Odijk (26) Jan Aartsz Vereem met zijn vrouw Jannigje Hermansdr op 2 juli 1589 o.a. 3 morgen land te transporteren op Cornelis Adriaansz, belendend boven noord Sint Marie en beneden zuid het Vrouwenklooster, strekkende uit de Vlowijkerwetering in de gemeent. Volgens een 17e-eeuws manuaal van het kapittel van Sint Marie gebruikt een Anthonis Cornelisz in 1612 11 morgen land van het kapittel; in 1630 wordt dezelfde nog als zodanig vermeld, maar in 1641 Bernt Hermansz de Roy "loco Anthonis Cornelisz" (27). Het sterke vermoeden bestaat dat deze Anthonis Cornelisz identiek is met Antoni: Cornelisz Verburch, welke b.v. in 1619 vermeld wordt als schout van Odijk (28). Deze schout was nl. de zoon van Cornelis Adriaansz: op 13 oktober 1623 compareren Arien Cornelisz, Anthonis Cornelisz, schout tot Odijk en Jan Cornelisz wonende te Utrecht voor henzelf en voor hun

moeder in verband met rentebrieven van hun vader Cornelis Adriaensz, zaliger (29). Alle kinderen van Cornelis Adriaensz komen 30 maart 1625 nogmaals voor (30) en dan tekent de kennelijk oudste zoon Jan als 'Van Odijck'. Anthonis Cornelisz is waarschijnlijk Jan Jansz Vereem op Terborch opgevolgd aan het begin van de 17e eeuw, nadat zijn vader Cornelis Adriaensz al in 1589 met de aankoop van 3 morgen land in de onmiddellijke nabijheid van de hofstede, de grondslag legde voor het gebruik van meerdere percelen. Van Jan Aartsz Vereem is uit het oudste schepenenregister van Odijk bekend dat hij zijn goederen keer op keer met renten belastte (31), zodat zijn zoon Jan die in 1600 nog voorkomt wellicht kort daarna de hofstede heeft (moeten) verlaten (32). Misschien is de Jan Thonisz die tekent als "Verburch" (en wonend te Odijk), vermeld 1635, een zoon van de vroegere schout (33), maar nader onderzoek naar mogelijk nageslacht is niet verricht.

Samenvattend kan worden geconcludeerd: dat de identificatie van het huis van Willem van Odijk uit 1288 met de nog bestaande boerderij het Burgje juist is; dat deze hofstede in de zeventiende eeuw Terborch genoemd werd; dat de eerste de beste pachter ná het honderdjarig verblijf op de boerderij van de familie Vereem, zichzelf naar de hofstede noemde "Verburch" en tenslotte dat de enige relatie met Vinkenburg is gelegen in het feit, dat de 5 morgen van Sint Marie naast het huis van Willem van Odijk, grenst aan de Vinkenburgstéég. Het torentje met kantelen, aanduiding voor een middeleeuws steenhuis (zie afbeelding 3) kan blijven staan, maar de naam Vinkenburg moet worden vervangen door Terborch of het Burgje.

Eigenaren en gebruikers van Terborch:

jaar	eigenaar	gebruiker
1288	Willem van Odijk en zn Willem	Willem van Odijk
1325		ws. Gijsbert en Nicolaas v Roemst
1367		ws. Alard vd Doem en Werner Braam
1410		Fya Dirk Gijsbertsz weduwe
1434/6	Willem van Gent en Henrik Luttekenhuis	Jan Gijsbertsz
1470	Hendrik van Gent, Overleden ca. 1520	Dirk Splintersz van Rossum, vermeld tot ca. 1508

1521-na 1536 Geertruid van Gent wed. Jan van Driebergen en Cornelia van Driebergen, wed. Gerrit van Lokhorst, ridder.	Aart van der Eem te Odijk, later zijn zoon Aart Aartsz Vereem
ca. 1540-na 1586 Vincent van Lockhorst	Jan Aartsz Vereem, tweede helft 16e eeuw.
1600 Kinderen van de heer Amelroy	Jan Jansz Vereem
1610 De heer van der Dussen	Cornelis Adriaansz (33a)
1612	Anthonis Cornelisz (Verburgh)

4. De hofstede Vinkenburg

Voor de bepaling van de plaats waar 'Vinkenburg' heeft gelegen konden wij met enige zekerheid van één ding uitgaan: ergens in de buurt van de Vinkenburgsteeg moest zich de hofstede hebben bevonden waaraan deze steeg haar naam ontleende. Nu wij het Burgje alias Terborch, gelegen aan de ene kant van de Vinkenburgsteeg, hadden geëlimineerd, leek het dus wel zeer waarschijnlijk dat de Vinkenburg aan de andere kant van die steeg gezocht moest worden; ergens in het gebied door Dekker de ontginning "Vinkenburg" genoemd. De vroegste vermelding van de hofstede, in 1473 (34) spreekt van 'die hofstede tot Wynckenborch', in gebruik bij Johan Klaasz. Zij ligt in de hoefslag vóór 11 morgen, belendend boven: het kapittel van Sint Jan en beneden: een altaar in de Sint Nicolaaskerk waarop gevestigd de S. Sebastiaansvicarie. In 1473 is heer Machelem Vuystinck bezitter van deze vicarie. Deze 11 morgen worden in de transportakte gezegd deel uit te maken van in totaal 48 morgen, geheten het goed Ten Hert. Van dit goed wordt in genoemd jaar 20 morgen 1 hond en 80 schaft overgedragen aan de kanunnik Evert Zoudenbalch (35), waaronder dus Vinkenburg. Een eerste poging om van deze kant uit tot een nauwkeuriger plaatsbepaling te komen, had geen succes. Het goed Ten Hert wordt wel genoemd in de 15e-eeuwse registers van Morgengeld over Odijk, maar zonder eigenaar en gebruiker en met een veel te gering aantal morgens namelijk: 9. Onderzoek in het kapittel van Sint Jan naar percelen onder Odijk gelegen, leverde niet meteen iets op en in het archief van de Sint Nicolaaskerk bleek nauwelijks iets over het aan Vinkenburg grenzende vicariegoed te vinden. Maar er was nog een mogelijkheid: in de eerste helft van de 17e eeuw bleken er verschillende personen in Odijk woonachtig of vandaar afkomstig, welke de naam Van Vinkenburg voerden. Een Huibert Berntsz van Vinkenburg gebruikte in 1662 6 morgen land onder Odijk van het convent van Bethlehem (36). Dirkje Berntsd. van Vinkenburg huwt

voor schout en schepenen te Utrecht 19 mei 1638 met Klaas Ariensz Vermeulen (37). In 1686 legt Laurens Huybertsz van Vinkenburg te Odijk, 33 jaar oud, een getuigenis af (38). Een broer van Dirkje en Huybert leek te zijn Adriaan Berntsz, die afkomstig van Odijk, voor schout en schepenen te Utrecht huwt met Beertje Cornelisdr. van Polsbroek in 1646. Blijkens de bijlagen gaf zijn vader Bernt Huybertsz te Odijk op 27 maart 1646 toestemming voor dit huwelijk (39). Uit de schaars bewaard gebleven 17e-eeuwse rekeningen van Beverweerd bleek dat Bernt Huybertsz in 1648 8 morgen land huurde 'bezijden Vinkenburg'; in 1662 is pachter van hetzelfde land zijn kennelijke zoon Huybert Berntsz (40). Een Bernt Huybertsz te Odijk vond ik tenslotte nog in 1619 als schepen en als pachter van 4 morgen onder Odijk van het klooster van Sint Servaas (41) en in 1622 als pachter van 8 morgen land van de Ridderlijke Duitse Orde (42).

Wie was deze Bernt Huybertsz, van wie tenminste twee kinderen zich Van Vinkenburg gaan noemen, gebruiker van Landerijen te Odijk van de Ridderlijke Duitse Orde, Sint Servaas, Bethlehem en Beverweerd? Was het mogelijk hem en vooral de hofstede die hij bewoonde - dat moest immers de Vinkenburg zijn! - in het register van Oudschildgeld van 1600 terug te vinden?

Zijn naam kwam in het register niet voor. Wel echter de reeds genoemde percelen (en nog enkele méér) alle in gebruik bij Frans Cornelisz:

1600 (43) de nummers 74 tot en met 81	
8 morgen van Beverweerd	(74)
8 morgen van Jan van Santvoord als eigenaar	(75)
van een vicarie in de Sint Nicolaaskerk	
8 morgen van de Ridderlijke Duitse Orde	(76)
6 morgen van het Bethlehemconvent	(77)
14 morgen van de weduwe en erfgenamen van	(78)
Jhr. Johan van Cuijlenburgh	
(ws. 2 morgen) van de kerk van Odijk	(79)
1 morgen van Beverweerd	(80)
4 morgen van Sint Servaas	(81)

Van deze acht percelen kwamen wij er al vier tegen in gebruik bij Bernt Huybertsz of diens zoon Huybert Berntsz van Vinkenburg, terwijl de 8 morgen van Beverweerd blijkens de rekening naast de hofstede Vinkenburg lagen - kortom alles wees erop dat wij 'goed' zaten: ergens tussen de nummers 74 en 81 moest zich de Vinkenburg bevinden! En het

moest dus wel raar lopen als dat niet het enige allodiale bezit in de rij zou zijn: de 14 morgen eigendom van de familie Van Culemborg. Hoe nu verder? Besloten werd de aansluiting Frans Cornelisz - Bernt Huybertsz te onderzoeken, zo mogelijk.

De rekeningen van het Duitse Huis en van het convent van Bethlehem gaven in 1601 als pachter te zien van resp. 8 en 6 morgen te Odijk: Jan Jansz Stooock, zwager van Frans Cornelisz; in 1609 komt dan voor het eerst voor Bernt Huybertsz in plaats van Jan Stooock (44). De volgende huwelijksinschrijvingen in het schepentrouwboek van Utrecht legden het gezochte verband:

1599 1/12 Jan Jansz Stooock tr. Neeltje Frans Cornelisdr te Odijk.

1605 21/12 Bernt Huybert Berntsz te Houten tr. Neeltje Frans Fransdr. te Odijk.

Neeltje Frans Fransdr is ongetwijfeld een verschrijving voor Neeltje Frans Cornelisdr, die kennelijk als weduwe van Jan Stooock haar tweede echtgenoot Bernt Huybertsz uit Houten op Vinkenburg bracht. Waarschijnlijk is Bernt Huybert Berntsz een telg van het geslacht Overdam, een familie die haar naam ook ontleende aan een eeuwenlang bewoonde hofstede (45).

Nu de relatie tussen het geslacht van Vinkenburg en de in Odijk gelegen hofstede was gelegd, keerden wij terug naar de zestiende eeuw om te pogen meer over het allodiale goed Vinkenburg te weten te komen. Het bleek in één oogopslag dat alle percelen die Frans Cornelisz in 1600 gebruikt, in 1536 in gebruik waren bij Adriaan Dirckx. Ook waren de eigenaren vrijwel identiek zoals blijkt uit het onderstaande:

1536 (46) Adriaan Dirksz gebruikt:

8 morgen	van Beverweerd	(74)
8 morgen	van heer Aart Munter	(75)
8 morgen	van de Ridderlijke Duitse Orde	(76)
6 morgen	van het Bethlehemconvent	(77)
14 morgen	van Jfr. Culenborch	(78)
(ws 2 morgen)	van de kerk van Odijk	(79)
1 morgen	van Beverweerd	(80)
4 morgen	van Adriaan Dirksz zelf	(81)

Nog steeds bestond wel het sterke vermoeden dat de 14 morgen land van 'Jfr' van Culenborch de Vinkenburg aanduidde, maar het zoeken was naar bewijs en iets meer 'zicht' op deze hofstede. Daarom werden alle percelen die 1536/1600 in gebruik waren bij de pachter van Vinkenburg,

aan een onderzoek onderworpen. Wat dat onderzoek opleverde, is te lezen in het Septembernummer van 'Tussen Rijn en Lek'.

Schema I, VERBURG

Cornelis Adriaensz

geb. ca. 1542; overl. vòòr 1625
1610 op hofstede Ter Borch
x Willemgén Cornelisdr (ws.
dochter van Cornelis Cornelis
Joostens uit Werkhoven)

<u>Jan Cornelis</u> <u>Adriaensz v.</u> <u>(Odijk) x 1)</u> Stijntgen Aertsdr. x 2) Maria Mr. Adriaen Verbeeckxdr. wed. Herman van Swol te Utrecht (otr. Utr. 7/11 1618)	<u>Adriaen Cornelisz</u> schepen te Odijk 1619; geb. ca. 1579 (<u>Verburg</u>) samen met broer Anth. als Verburg genoemd 1627 21/4 (not. Utr. 202-1f 66/7 oude numme- ring) pachter hofstede RDO etc.	<u>Anthonis</u> <u>Cornelis</u> <u>(Verburg)</u> als schout vermeld 1619- 1627 etc. 1612 op Terborch	<u>Cornelis</u> <u>Cornelisz</u> 1625 ge- noemd met broers en zusters	<u>Neeltje</u> <u>Cornsdr</u> tr. Utr 28/8 1619 Gerrit Corne- Holl uit Vianen	<u>Stijntje</u> <u>Cornsdr.</u> tr. 1629 Bart Frede- rickx uit Capel
--	--	---	--	--	---

Jan Thonisz Verburch
is 1635 geld schuldig
te Odijk aan Adriaan
Adriaansz

schema II VAN VINKENBURG

Bernt Hubert Berntss

uit Houten

- tr. 1) Utrecht Neeltje Frans Fransdr te Odijk
(alias Neeltje Frans Cornelisdr wed.
Jan Jansz Stooock) 1605 en
2) ca 1620 Elisabeth Adriaansdr van Schaick
(meded. hr. van Werkhoven) 1619/27 schepen;
1648 lid NH gemeente Odijk etc.

Huybert Berntss
pachter van ver-
schillende per-
celen rond Vin-
kenburg; sterft
voor 1669 tr.
Weyntgen Lau-
rensdr. die als
wed. 4M te Odijk
huurt van Sint
Servaas etc

Cornelia Bernt
Huybertsdr te
Odijk tr. Utr.
25/8 1625
Jacob Cornelisz
van Velthuysen
wedr. Petertgen
Jansdr van Deyl
(octr. om te
testeren 1633)

Adriaen Berntss
burger en bakker
te Utrecht tr.
Utr. 1646
Beertgen
Cornelisdr.
Polsbroek;
testeren 1650

Dirckgen
Berntsdr
van
Vinckenborch
jdr van
Odijk tr.
Utr. 19/5
1638 Claes
Ariensz
Vermeulen

Laurens Huybertsz
van Vinkenburg
1686 ca 33 jaar oud
tr. Odijk gerecht
24 oktober 1697
Willemijntje
Gerritsdr. van
Hackfort

Noten bij het eerste gedeelte

- * Tenzij anders vermeld alle bronnen in het Rijksarchief Utrecht
1. Dekker, C. Het Krommerijng gebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie (Stichtse Historische Reeks 9) De Walburg Pers, Zutphen, 1983
 2. Klootwijk, D.R. "Het Krommerijng gebied in de middeleeuwen door C. Dekker. Enige vragen en opmerkingen". Tussen Rijn en Lek 18 (1984) nr. 2 pag. 10-24
 3. C. Dekker "Nawoord", idem p. 24
 4. Dekker, Krommerijng gebied p. 126
 5. idem p. 275
 6. idem p. 227
 7. Rechterlijk Archief (RA) 1345-X fol. 194. 1586 mei 18 Jhr. Vincent van Lokhorst hypothekeert zijn hofstede te Odijk genaamd Ter Borch, groot omtrent 22 morgen 2 hond 81 roeden, die Jan Aartsz Vereem het laatst gebruikt heeft.
 8. Staten van Utrecht (SvU) 48 (ca 1434-1436) en SvU 49 (1470)
 9. SvU 143 (1536)
 10. Fin. Inst. 1676 (1600) en 1679 (1685)
 11. SvU 59 (1517) en SvU 54 (1525)
 12. SvU 51 en 52
 13. Sint Marie 1423; 1288 november 13
 14. idem 1325 april 25
 15. idem 1367 maart 11
 16. idem 957-1 fol. 32, 46vso, 75 en 957-2 fol 9, 37, 59vso, 63-66
 17. idem 957-2 fol. 63 en 65
 18. als noot 7
 19. SvU 143
 20. Financiële Instellingen (Fin. Inst.) 1676
 21. Maris, J.A. Repertorium op de Stichtse leenprotocollen uit het landsheerlijke tijdvak, dl. I De Nederstichtse leenacten, p. 126
 22. "De Nederlandse Leeuw", kolom 241, Akte van 23-8-1548
 23. SvU 48
 24. SvU 49
 25. SvU 51 en 52
 26. RA 1345-X fol. 202-204 en ook in DOM 2558 (afschrift). Naast deze 3 morgen eigen goed draagt het echtpaar Vereem nog op: 2 morgen eigen, 6 morgen van de Scholasterie van de DOM, huur van 5 hond

- van Balthasar van der Berch advocaat te Utrecht en pacht van 1 morgen van Vincent van Lokhorst.
27. Sint Marie 317
 28. Archief van de Ridderlijke Duitse Orde (RDO) 767, 1619 april 17
 29. RA 233 deel 3
 30. Gemeentearchief Utrecht (GAU), Notarieëel Archief (U.....) U017a001 fol 5. 1630 september 25 (idem U017a002) komen voor: Anthonis Cornelisz Verborch als principaal en Jan Cornelisz van Odijk te Utrecht als borg, zijn schuldig aan Goosen Berntsz, burger te Utrecht etc.
 31. Hij belast bijv. "de" 3 morgen 1578 maart 7 met rente (RA 1345-X fol. 167vso-168) idem 1579 feb. 10 met lijfrente (fol 180/1; hij is dan gehuwd met Metgen, kennelijk zijn eerste huisvrouw), idem eind 1580 met rente (fol 182). Bij de omschrijving van 6 morgen land van het Convent van Jeruzalem dat Jan Aartsz Vereem gebruikt in 1585 (SvU 937-1) staat vermeld dat hij "fugitif geworden es".
 32. Een echtpaar Jan Jansz Vereem x Marichgen Eelgisdr te Werkhoven krijgt 1604 december 17 octrooi om testeren (RA 230). Hun reciproke lijftocht is dan ook te vinden GAU U 006b003, 1604 december 29. Blijkens de rekeningen van het Vrouwenklooster over 2 morgen te Odijk gebruikt Jan Aartsz dit land in 1595/7, Jan Jansz Vereem in 1601 en Bernt Adriaansz vanaf 1603. Volgens RA 154-4 heeft Jan Jansz Vereem x Marichgen Eelgisdr 1603 maart 28 kwestie met Bernt Adriaansz Schinkel te Odijk.
 33. GAU U 015a002 fol 17, 1635 maart 17 Jan Thonisz Verburch te Odijk verklaart schuldig te zijn 76 gulden etc.
 - 33a. GAU 3253, 1610 nov. 4: Cornelis Adriaensz te Odijk is de rentmeester van de heer van der Dussen schuldig i.v.m. pacht van de hofstede Ter Borch.
 34. Archief Zoudenbalch 68 fol. 153 e.v. 1473 september 6
 35. zie het voortreffelijke artikel over hem van Mevr. Suir, E.T. "Evert Zoudenbalch, domkanunnik te Utrecht in de tweede helft van de vijftiende eeuw" Jaarboek Oud-Utrecht 1977, p. 7-55
 36. GAU Bewaarde Archieven II 1276-b
 37. Dit echtpaar komt voor in de "kwartierstaat van P.J.K. van Werkhoven" Gens Nostra XXX (1975) pag. 360
 38. RAU, notarieel W001a001 1686 april 2
 39. GAU II 3295 pak 3
 40. Rekeningen Beverweerd in de nagelaten papieren van Theodorus Backer, in leven schout van Odijk en rentmeester van Beverweerd,

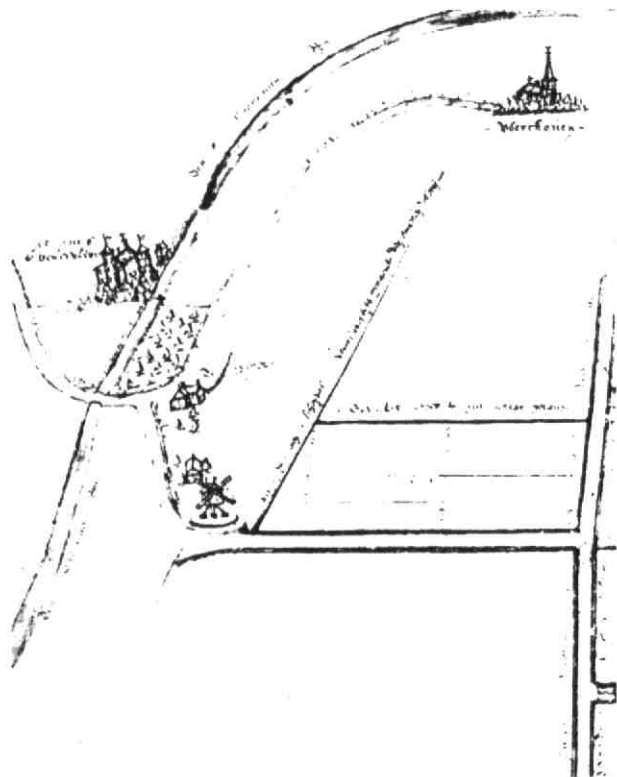
RAU: huis Beverweerd, ongeinventariseerd gedeelte.

41. Bernt Huybertsz is schepen te Odijk 1619 april 17 (RDO 767); hij is pachter van 4 morgen van Sint Servaas 1619 maart 9 (RA 227-3)
42. RDO 883-1; 1622 februari 15
43. Fin. Inst. 1676
44. Rekeningen Convent van Bethlehem (GAU Bew. Arch. II 1276a):
1586-1599: Frans Cornelisz 1600: nu Jan Stoock zijn zwager;
Rekeningen Duitse Huis (RDO 880):
- t.m. 1599: Frans Cornelisz 1600: Jan Jansz Stoock
45. Voor Huybert Berntsz gegyselde neemt Gerrit Berntsz t'eksploit aan (Gerrit woont in het Goy) 1579 oktober 26 (RA 154-3). De kerkmeesters van de Buurkerk hebben iets met Huybert Berntsz in het Goy i.v.m. pacht 1579 november 16 (RA 154-3). In de rekeningen van de Buurkerk komen voor (GAU Bew. Arch. II 45) als betalend voor 5 morgen onder schonouwen: Geryt Berntsz 1569 april 19 en Geryt Berntsz en Huybert Berntsz zijn broer, 1571 januari 31. Gerrit Berntsz komt voor als Gerit Berntsz Overdam, alsdan wonend te Woerden, van wie 5 februari 1582 een halve hoeve leengoed in het Goy publike wordt verkocht, tegen welke gerechtelijke verkoop o.a. Hubert Beerntsz opponeert (RA 188-10). Zie voor dit leengoed Maris etc. pag 110 waar ook de vader van Gerrit en Bernt wordt genoemd: Bernt Jansz Overdam.
46. SvU 143

DE KORENMOLEN TE WERKHOVEN.

De oude molen

Op een oude kaart van Werkhoven (1) staat een molen afgebeeld aan het begin van de oprijlaan naar de Beverweerd, voorbij de 'meulepoppen' bij de brug over de Kromme Rijn. Aan deze molen ontlenen de meulepoppen hun naam. De molen staat er al zeer lang. Dekker (2) meldt dat de molen er in 1395 al stond: "voert' XII morgen lants gelegen beneven Beverweerde over den Rijn, dair die moelen op staet ende geheten is den Weert, mitten dagelixen gerichte, tijjnse ende tienden groff ende small". De molen stond er dus al zeer lang. Het was in de 18e eeuw een open standaardmolen met een eigen loswal en bakkerij ernaast. Bij

afb. 5. De oude molen te Werkhoven. RAU Sint Jan 328

dit type draaide de hele molen rond een verticale houten spil van 80 cm. dik, de standaard. De molen bestond uit een grote houten kast van vele tonnen zwaar die in zijn geheel op de wind werd gedraaid. In die kast bevond zich het gehele systeem, inclusief de zware molenstenen. De molenaar hees de zakken graan naar boven waar ze in een trechter, de kaar, werden uitstort. In een dun straaltje liep het graan dan naar beneden tussen de molenstenen door. Omdat dergelijke molens vooral uitmuntten in topzwaarheid, werd de standaard geschoord door acht dikke balken die samenkwamen op vier stenen muurtjes. Op oude kaarten is een dergelijke molen dan ook meestal te zien als een kast op voetjes. Op kadasterkaarten herkent dit type molen meestal door de vierkante grondvorm terwijl stenen molens meestal een ronde vorm hebben die op kadasterkaarten te zien is als een rondje. Dit type wordt voor het eerst in de 13e eeuw genoemd. Eind 18e, begin 19e eeuw raakte het hier uit de gratie. Was de molen aan vervanging toe, dan werd een stenen molen gebouwd.

In 1832 was deze oude molen nog eigendom van molenaar de Bouter maar deze moet niet lang daarna de onverdeelde helft van de eigendom overdragen aan kasteelheer Baron van Heeckeren.

De molen lag daar aan de Kromme Rijn enerzijds uitstekend i.v.m. het vervoer van graan per schip maar anderzijds slecht want de molen stond

afb. 6. De nieuwe molen te Werkhoven met rechts de oude Katholieke kerk ca. 1890. RAU Top. Atlas 2000.0.123

veel te dicht bij het bos van de Beverweerd dat de wind uit de zeilen nam en vermoedelijk had Van Heeckeren vanuit de Beverweerd ook liever een ander uitzicht. Molenaar Gerardus Arnoldus de Bouter kreeg op 4 maart 1882 toestemming om een nieuwe molen buiten het dorp te plaatsen en Baron van Heeckeren liet de oude daarna afbreken.

De nieuwe molen

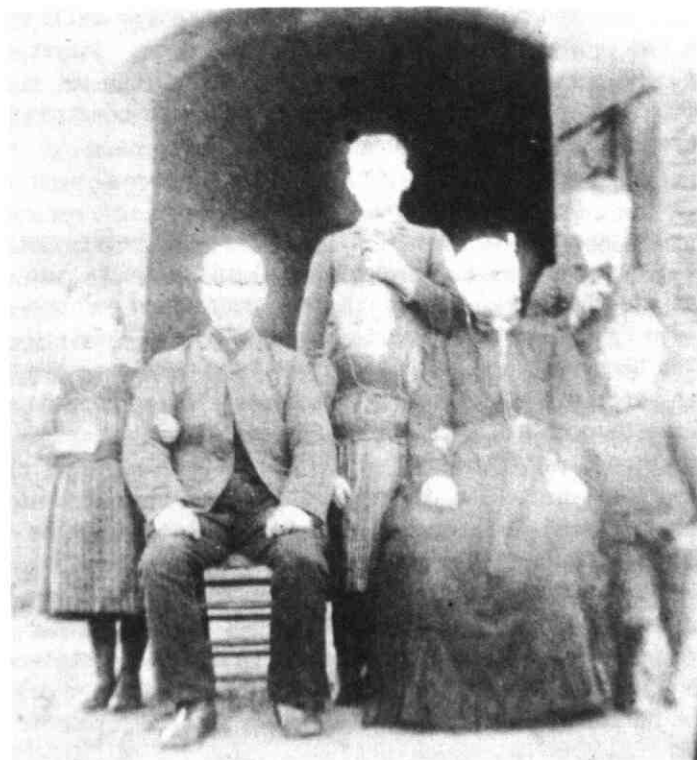
Volgens de bouwvergunning moest de molen: "op minstens 200 meter van gebouwen of lokalen bestemd tot ziekenverpleging, uitoefening van openbare eeredienst of scholen (...) en rondvormig door steen worden gebouwd ter hoogte van ca. 20 meteren voorts door een houten kapwerk opgetrokken worden op eene hoogte van ca. 25 meter" (3). Overigens had men deze bepalingen letterlijk uit de wet overgenomen en werd op de naleving niet gelet. De oude R.K.-kerk stond er namelijk zo'n beetje met de rug tegenaan, binnen de 200 meter.

Tussen het moment van het verzoek en de toekenning van de bouwvergunning verliep slechts één maand. Zes maanden na de dagtekening moest de molen in bedrijf zijn. Of dat gelukt is weten we niet maar wel staat vast dat de molen er in 1884 stond. In dat jaar wordt de afbraak van de oude molen en de bouw van de nieuwe geregistreerd. Het kadaster loopt daarmee altijd wat achter. De molen werd uiteindelijk een stellingmolen, met een kap die kon draaien vanaf een soort balkon, de stelling, die rondom de molen liep.

De molenaars

Twee molenaars hebben op de nieuwe Werkhovense molen gewerkt: Gerard de Bouter en zijn jongste zoon Jan.

Gerard de Bouter werkte hard, net als zijn zoon en trok zijn klanten uit Odijk, Werkhoven en een enkeling uit Langbroek. De beide concurrerende molens waren gelegen te Bunnik en te Cothen. Daar behoorden de beide molenaars tot de Hervormde Kerk terwijl De Bouter Katholiek was. Het geloof speelde een zekere rol in het aantrekken van klanten. De boeren kozen er vaak voor om bij geloofsgenoot te laten malen. Hervormde boeren die niet al te ver hoefden om te rijden gingen liever naar de Hervormde Van de Hoven in Bunnik of van Eck in Cothen. Katholieke Odijkse boeren die dichterbij Bunnik woonden, togen toch vaak naar de Katholieke De Bouter. Tussen de molens waren geen strakke grenzen te vinden. Een actieve molenaar die zelf zakken graan ging halen bij de boeren thuis, kon klanten trekken tot onder de wieken van zijn concurrent. Gerard de Bouter werd oud en zijn oudere zoons hadden

afb. 7. *Het gezin van Gerard A. de Bouter ca. 1880.
v.l.n.r.: Heintje, Vader, Tonia, Tinus, Moeder, Kees en
Jan. Eigendom van mevrouw Elberse te Werkhoven.*

niet op de dood van hun vader gewacht. Ze waren elders molenaar geworden.

De jongste zoon, Jan Th. J. de Bouter nam de molen over na het overlijden van zijn vader in 1914. Hij was een vriendelijke man, hardwerkend, geen stilzitter. Met de boeren die langs kwamen maakte hij graag een praatje. In 1916 trouwt hij met Wilhelmina G. Miltenburg uit Bunnik die in 1917, drie weken na de geboorte van hun zoon overlijdt. Die zoon wordt Gerard genoemd naar zijn grootvader. Gerard zal op tragische wijze in 1949 in Indië omkomen. In 1919 hertrouwt Molenaar J.Th.J. de Bouter. Zijn tweede vrouw kwam uit Langbroek en bracht daarom vele Langbroekse klanten naar de Werkhovense molen mee. Uit dit huwelijk werden geen kinderen geboren.

afb. 8. De molen in 1986 nagebouwd door Jong Nederland. Midden op de achtergrond de echte molen zonder wieken.

foto: Ina van der Wiele.

In 1939 werd Jan de Bouter voor de tweede keer weduwnaar. Veel klanten uit Langbroek die voor de tweede mevr. de Bouter naar Werkhoven kwamen, bleven daarna weg. Twee dagen voor het uitbreken van de tweede wereldoorlog trouwde De Bouter voor de derde keer. De bruiloftsgasten konden door de drukte van militairen op de stations nauwelijks thuiskomen.

In het maalbedrijf ging toen niet veel om. De T-Ford waar Jan de Bouter zijn bestellingen mee reed werd door Nederlandse militairen in mei 1940 gevorderd en kwam nooit meer terug. De Bouter kocht toen een bestelfiets maar al snel was het niet meer mogelijk om te malen. Het graan ging naar de distributie en die liet het niet bij De Bouter in Werkhoven malen. Dus schakelde hij over op het vetmesten van kalveren, het houden van kippen en de handel in kippenvoer. Malen was slechts klandestien mogelijk gedurende de nacht want de molen werd al snel door de Duitsers in gebruik genomen als uitkijkpost. Twintig militair-

ren, meest jonge studenten, waren in het parochiehuus gelegerd. Vier van hen stonden steeds op het platte dak van de molen naar Engelse vliegtuigen te kijken. Er was een hokje op het platte dak getimmerd. De militairen hadden slechts een geweer en konden dit niet tegen het vliegtuig gebruiken. Dat zou de aandacht trekken en dan was de molen een gemakkelijk doelwit.

Van molen naar maalderij en fouragebedrijf

Jan de Bouter nam direct een aansluiting toen de PUEM in 1921 Werkhoven op het electriciteitsnet aansloot. De PUEM plaatste een electriciteitshuisje tegen de molen aan en De Bouter kocht een 20 PK electromotor die de windkracht kon vervangen (4). Zo kon hij voortaan ook malen als er geen wind was. Na de installatie van de motor werden de wieken verwijderd. Hij noemt zich niet langer korenmolenaar maar spreekt van zijn maalderij. Niet lang duurde deze bloeitijd. Het molenbedrijf veranderde rond 1930 van karakter. Vóór die tijd was het zo dat de molenaar werk genoeg had. De boeren kwamen af en toe met een zak graan die gemalen moest worden. Als service haalde De Bouter ook wel de zakken bij de boeren op of bracht het meel terug. De boeren waren lang niet altijd even netjes op hun graan. Soms zaten er muizekeutels in de zakken. Daarnaast kocht De Bouter zelf ook diverse graansoorten in, die hij mengde en als varkensvoer of kippevoer verkocht. Vóór de dertiger jaren was dit bijzaak. Na 1930 veranderde dit alles. De meeste boeren lieten niet langer graan malen voor eigen rekening waar ze brood van bakten maar gingen van graanbouw over op andere producten, verkochten het graan naar de graanbeurs in Utrecht en kochten brood bij de bakker.

Het einde van de molen

Veel molens kregen rond 1930 de genadeklap. Ze werden buiten gebruik gesteld, de wieken werden vanwege het gevaar snel naar beneden gehaald en de kap verrotte. Zo ging het ook met de Werkhovense molen. Bovendien kreeg De Bouter concurrentie van de gebr. Vernooij die een maalderij begonnen. Deze werd later door de A.B.T.B. overgenomen.

In 1933 gaat de kap eraf. De vogels hadden het riet van de kap volledig vernield. De Bouter wilde de molen voortaan nog slechts als opslag gebruiken en koos voor de goedkoopste oplossing: een paar meter van de muur afbreken en de hoogste vloer als dak gebruiken, afgedekt met mastiek.

De gemeente Werkhoven echter voelde er weinig voor om de muur te

verlagen en schakelde gemeente-architect Van Straalen uit Zeist in. Deze stelde een houten puntdak voor met een vaantje voorzien van het jaartal 1933 en aannemer Breedveld uit Jutphaas berekende er een prijs bij. De 'houte achtkante schuine kap ... met ijzeren windvaan' moest f 330,- gaan kosten (5). In de moeilijke jaren van de crisis was dit een heel bedrag. Een arbeidersgezin kreeg van de Steun slechts 14 gulden per week. De Bouter, die verder geen enkel belang bij het puntdak had, vroeg de gemeente de kosten te willen dragen. Na wat heen en weer gepraat slaagde De Bouter er blijkbaar in om de gemeente te overtuigen zodat er een stuk van de muur afging. In die vorm is de molen nu nog te zien. De Bouter legde zich na de oorlog toe op de handel in graan waarvan hij kippe- en varkensvoer maakte en op het mesten van kalveren. Gemalen werd er nog zelden. Omdat hij geen opvolger meer had, verkocht hij zijn bezittingen in 1962 aan J.B. Elberse. De heer en mevr. de Bouter woonden nog vier jaar in het huis "De Molenwiek" dat ze naast de molen lieten bouwen. Na het overlijden van de heer de Bouter in 1966 is zijn weduwe hertrouwd. Ze woont nog steeds in Werkhoven. Haar danken we hartelijk voor haar medewerking aan dit artikel en voor het uitlenen van de foto's.

Jong Nederland uit Werkhoven heeft de molen verkleind (6 meter hoog) ter gelegenheid van het carnaval 1986 herbouwd. Tijdens de carnavals-optocht reed deze molen rond met als motto: 'geef de Werkhovense molen wieken'. Vele Werkhovenaren lopen nu met het plan rond om de molen inderdaad te restaureren. Helaas schieten de financiën voorlopig nog tekort.

Ina van der Wiele
en Henk Reinders

Noten:

1. RAU, Top. Atlas, Sint Jan 328.
2. C. Dekker, Het Krommerijngebied in de middeleeuwen, Stichtse Historische Reeks 9, Zutphen, 1983, p. 479.
3. Gemeentearchief Werkhoven 726 (op het gemeentehuis te Bunnik).
4. Gemeentearchief Werkhoven 734.
5. Gemeentearchief Werkhoven 913.

850⁺ JAAR VONDSTEN IN SCHALKWIJK

In dit artikel klinkt de opmaat voor de viering van 850⁺ jaar Schalkwijk. 850⁺ jaar, want Schalkwijk bestond al langer maar in 1136 wordt het voor het eerst uitdrukkelijk in een akte genoemd. We komen daar in het decembernummer uitgebreid op terug. In dit artikel van de heer Landzaat wordt een beknopt overzicht gegeven van een aantal vondsten die in Schalkwijk zijn gedaan, met name uit de beginperiode van de ontginningen, midden 12e eeuw. In het komende seizoen zullen deze vondsten op een tentoonstelling in Schalkwijk te zien zijn. Aan het eind van dit artikel volgt dan een mededeling over de viering van 850⁺ jaar Schalkwijk en een oproep voor hulp daarbij.

Vondsten in Schalkwijk

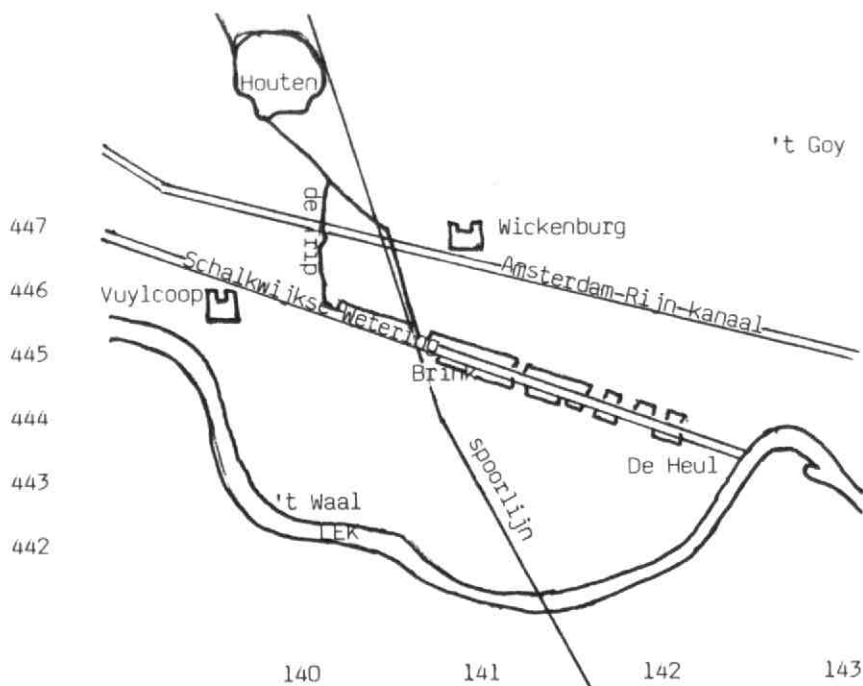
Bij de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek (ROB) te Amersfoort zijn vele meldingen gedaan van vondsten in het Krommerijgebied. De meeste vindplaatsen liggen ten noorden van het Amsterdam-Rijnkanaal, waar al zeer vroeg mensen woonden op de oude stroomruggen. Maar ook ten zuiden van dit kanaal, in Schalkwijk, liggen diverse vindplaatsen, al is het aantal relatief veel minder:

<u>coördinaten</u> *	<u>omschrijving van het terrein</u>
140/444	Bewoningssporen uit de Romeinse tijd.
141-143/445	idem.
140-443/442	idem.
140/445	idem plus sporen uit en de vroege middeleeuwen.
140/445	Het voormalige middeleeuwse kasteel Vuylcoop.
141/444	Aanleg en overblijfsel van het middeleeuwse kasteel Schalkwijk.

* Zie het schetskaartje. Coördinaten overgenomen van de stafkaarten.

We kunnen het op deze terreinen gevonden aardewerk verdelen over drie perioden: Romeins, middeleeuws en van na de grote ontginningen.

Romeins aardewerk is vooral aangetroffen op de stroomruggen en bij de Schalkwijkse wetering, vanouds een moerasstroompje dat het water in westelijke richting afvoerde. Hieruit kunnen we afleiden dat bewoning

afb. 9. Coördinaten van de vindplaatsen van aardewerk in Schalkwijk. Schetstekening door H. Reinders.

slechts sporadisch voorkwam op terreinen die van nature een goede afwatering hebben.

Middeleeuws aardewerk (11e, begin 12e eeuw) uit de periode vlak voor de grote ontginningen is alleen op het terrein 140/445 gevonden. Het genoemde terrein is langgerekt en ligt op de zogenaamde Vuylcoopse stroomrug die grofweg loopt van 't Goy/Wickenburg naar Vuylcoop-Tull en 't Waal. Het middeleeuwse aardewerk wordt bij kasteel Vuylcoop aangetroffen, het Romeinse in de buurt van de Trip. Deze weg liep vanouds via Schonauwen tot aan de Schalkwijkse wetering. Aan de vele bochten te zien, betreft het een zeer oude weg, mogelijk zelfs nog daterend van voor de grote ontginningen. Enkele Badorfscherfjes (ca. 900), opgeraapt aan de voorzijde bij de ingang van het zwembad De Trip, zouden dit kunnen bevestigen. Het bovengenoemde middeleeuwse aardewerk bestaat hoofdzakelijk uit het zogenaamde steengoed (12e-13e eeuw) en Siegburgh-aardewerk (14e-15e eeuw). Dit is ook aangetroffen

op het terrein rondom de genoemde kastelen Vuylcoop en Schalkwijk. Daar echter lopen de vondsten door tot in de negentiende eeuw.

Aardewerk uit de beginperiode van de ontginningen. De meeste van de terreinen met vondsten uit deze periode liggen dichtbij of aan de Schalkwijkse wetering. Volgens Heijmink Liesert kwam dat omdat de Schalkwijker wetering als ontginningsbasis was genomen (1). Dat lijkt logisch want Schalkwijk kende lintbebouwing helemaal van Vuylcoop tot aan de Heul bij de Lek toe. Toch is Dekker (2) het daar niet mee eens. In het speciale Schalkwijk-nummer dat gepland is voor december dit jaar, zal op deze vraag ongetwijfeld uitgebreid worden ingegaan. Een uitgebreid onderzoek naar de oudste bewoningssporen is nooit gedaan. Wel heeft onze eigen archeologische werkgroep op een enkel boereinerf detailonderzoek kunnen verrichten. Het oudste materiaal dat daar tot nu toe werd aangetroffen was Siegburgh-aardewerk.

Ouder schervenmateriaal werd door de werkgroep in 1976 aangetroffen bij het uitbaggeren van de Schalkwijkse wetering. Hier vond men:

- een stukje van 2x5 cm Pingsdorf (met een bruin vlekje!, 10e-13e eeuw)
- een stukje van 4x5 cm Andenne (11e-12e eeuw, zie afb. 11)
- div. stukken Steengoed (vroeg Siegburgh of Schinveld, 12e-14e eeuw)

afb. 10. Vondsten gedaan door de archeologische werkgroep onder Brink 2 te Schalkwijk. Foto O.J. Wittewaal.

- 5 stukjes (2x3 en 3x5 cm) Paffrath met zandkorreltjes (12e-13e eeuw)
- 21 stukken blauw-grijze kogelpotscherven (14e eeuw)
- 40 stukken Siegburgh (14e-15e eeuw).

Deze scherven kunnen vrij nauwkeurig gedateerd worden (3). Pingsdorfen en Paffrath-aardewerk zijn kenmerkend voor de 12e eeuw. Andenne-aardewerk, waarvan in Schalkwijk tot nu toe slechts één stukje werd gevonden, bevatte een weinig loodglazuur. Dit Belgische aardewerk komt in de lage landen vooral in de 11e en 12e eeuw voor. Het is te herkennen aan de licht bleekgele kleur met een duidelijke gele, willekeurige en wat afdruipe lloodglazuurband op de schouder (4). Het is niet zonder meer zeker dat het aantreffen van 12e-eeuws aardewerk in de Schalkwijker wetering betekent dat er toen ook al mensen aan de wetering woonden. Immers: de wetering kan het van elders hebben aangevoerd. Hiermee zitten we weer bij de vraag: Schalkwijkerwetering ontginningsbasis: ja of nee?

Ook in 1979 werd Andenne-aardewerk aangetroffen en wel onder de woning van de heer H. Baas aan de Brink 2 te Schalkwijk. Het huidige maaiveld ligt daar thans 240 cm boven N.A.P. Onder de fundering van de huidige woning (bakstenen met een maat van 27x13x6 cm) werd de fundering van een kleinere woning aangetroffen (bakstenen met een maat van 30x16x8). Deze oudere fundering lag 30 cm van de rooilijn van de latere fundering af. Onder de oudere fundering bevindt zich op 60 centimeter boven N.A.P. een ondoordringbare kleilaag die blijkbaar als keldervloer en funderingslaag dienst deed. Gezien de ondoordringbaarheid van deze laag is dit waarschijnlijk de oudste laag die door mensen is gebruikt. Op deze keldervloer werden een dierlijk bot, vermoedelijk van een schaap en stukjes Andenne-aardewerk gevonden, welke uit de 12e eeuw stammen (zie afb. 12). Tussen de oude en de nieuwe fundering werd een wijnavat met een Franse lelie erop aangetroffen, gevuld met rivierzand. Hierin bevond zich een stukje Siegburgh-aardewerk. Helaas was dieper graven om technische redenen niet mogelijk zodat niet zeker is of er zich in diepere lagen misschien nog ouder aardewerk bevond. Dit zou duidelijk kunnen maken of de Brink uit 12e eeuw stamt of misschien al wel uit de Romeinse tijd. Ook deze vondst heeft weer direct te maken met de reeds tweemaal genoemde vraag over de ontginningsbasis. Hopelijk inspireren de gestelde vragen diverse auteurs om middels het insturen van een artikel hun licht te laten schijnen over de situatie in Schalkwijk 850 jaar geleden!

noten:

1. Heijmink Liesert, P.M.: Schalkwijk, de geschiedenis van een stichts dorp, Schalkwijk, 1979.
2. Dekker, C.: Het Krommerijgebied in de middeleeuwen, Zutphen, 1983 p. 253v.
3. Renaud, J.G.N.: "Middeleeuws Ceramiek", A.W.N. Monografie 3, Den Haag, 1976, p. 10
4. Heide, G. van der: Graven naar het verleden, Teleac, Utrecht, 1972.

* * * * *
*
* SCHALKWIJK 850⁺ *
* ===== *
* * * * *
* Ter gelegenheid van het ruim 850-jarig bestaan van het ontgin- *
* ningsdorp Schalkwijk zal in de komende maanden o.l.v. de heer *
* F.H. Landzaat een tentoonstelling worden ingericht met ar- *
* cheologische vondsten uit het dorp vanaf het begin van onze *
* jaartelling tot in onze eeuw toe. Nadere aankondiging volgt via *
* de pers en in dit periodiek. *
* * * * *
* Tevens heeft zich een initiatiefgroep gevormd om dit ruim 850- *
* jarig bestaan in het komende seizoen op creatieve en feestelijk- *
* ke manieren te herdenken. Deze groep bestaat voorlopig uit de *
* heren H. Baas, W. van den Heuvel, W. Kruijssen, F.H. Landzaat *
* en R.H. van der Ven. Iedere Schalkwijker die ideeën heeft *
* en/of iets wil doen wordt uitgenodigd zich te melden bij de *
* heer H. Baas tel. 03409-1446. *
* * * * *
* Tenslotte roept de redactie auteurs op die bereid zijn een bij- *
* drage te leveren aan het speciale Schalkwijk-nummer, om z.s.m. *
* contact met haar op te nemen via tel. 03409-1580. *
* * * * *